

CENTRES DE PRODUCCIÓ DE CALDES DE MONTBUI I EL SEU ENTORN

Marta Tauleria

1. INTRODUCCIÓ

Una de les poblacions romanes del Vallès més relacionades amb el vi i la producció d'àmfores és Caldes de Montbui, possiblement l'antiga *Aquae Calidae*,¹ centre d'una regió vinícola anomenada pels antics *Lauro* (Plini, *Naturalis Historia*, XIV, 71). En el mateix nucli actual de Caldes i en les proximitats s'han localitzat una sèrie de

1. Sobre la qüestió del topònim *Aquae Calidae*, vegeu Mayer, 2010, p. 303-317.

terrisseries, excavades ja fa uns anys, que evidencien la seva importància com a centre productor de vi. Entre elles destaquen els centres de Sant Miquel de Martres, Can Carerac, la Vall, Mas Manolo i el conjunt format per l'Antic Institut Manolo Hugué, el carrer d'Espartero i el carrer de Buenos Aires.

Caldes de Montbui és un municipi situat a la comarca del Vallès Oriental, a la província de Barcelona, que des de temps remots gira a l'entorn de l'aigua termal. És per aquest motiu que al llarg dels segles hi ha hagut diferents pobles interessats a

FIGURA 22. Excavacions del conjunt termal de Caldes (juny 2017).
Font: Generalitat de Catalunya.

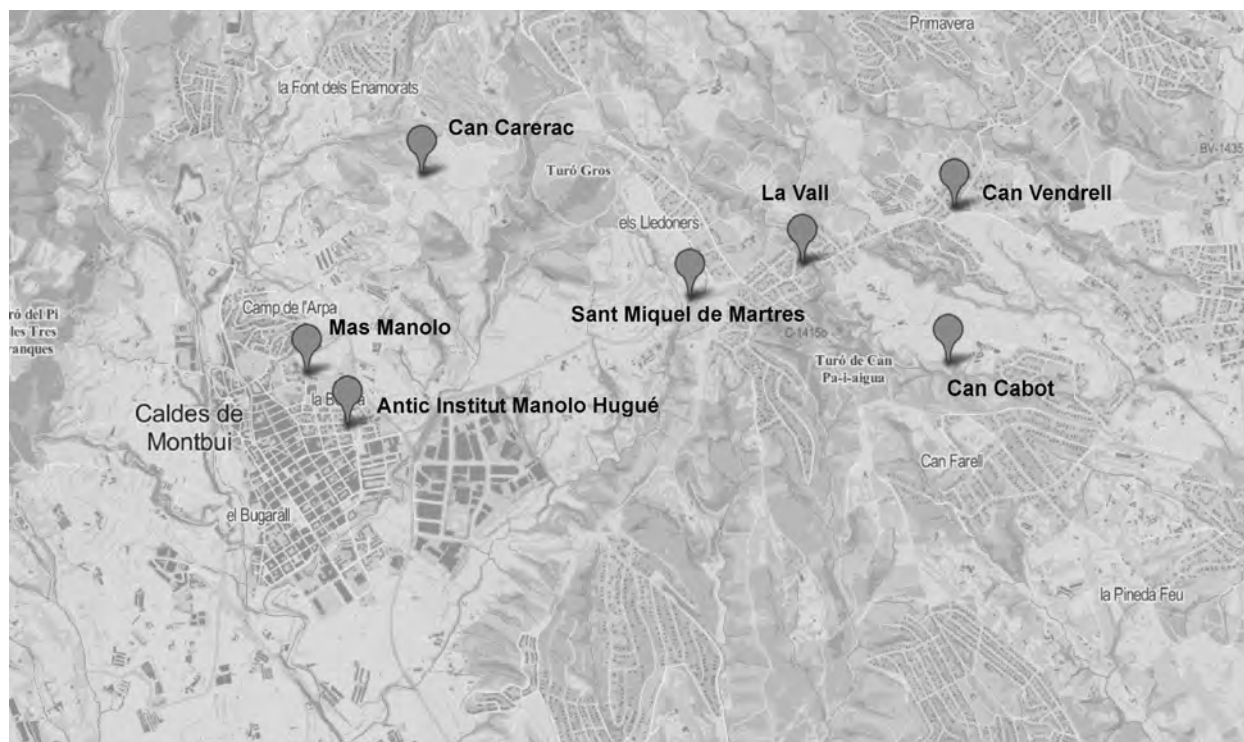

FIGURA 23. Localització de les *villae* i terrisseries de Caldes. Font: Marta Tauleria.

aprofitar aquest recurs natural. Un d'aquests pobles va ser el dels romans, dels quals avui en dia encara resten vestigis monumentals, com les termes salutíferes de la plaça de la Font del Lleó, les més ben conservades de la península Ibèrica.

Quan s'escriu aquest text, durant la primavera del 2017, s'estan duent a terme excavacions a la plaça de la Font —excavacions promogudes per l'Ajuntament i dirigides per Pere Lluís Artigues— que permetran documentar tota l'extensió del complex termal i la possibilitat que hi hagi un mínim urbanisme al seu voltant. Encara que ja s'hi havien fet sondejos antigament, les noves excavacions estan fent possible documentar en extensió el conjunt de piscines i conduccions.

El nucli romà de Caldes, probable *municipium* (Mayer i Rodà, 1984, p. 24), era entorn al centre d'explotació de les aigües termals, a l'actual plaça de la Font del Lleó. Al territori del voltant segurament hi havia una sèrie de *villae* disperses.

La teoria més acceptada diu que Caldes era un municipi destinat a l'explotació de les fonts termals i dels recursos agraris, a més d'un pont de comunicació entre *Auso* i les ciutats del litoral (*Iluro*, *Baetulo*, *Barcino*) mitjançant l'anomenada *via de Mani Sergi*.

2. LES *VILLAE* AL VOLTANT D'*AQUAE CALIDAE*

Les *villae* eren el sistema clàssic d'explotació agrària romana intensiva. Estaven dividides en dues parts: la *pars urbana*, espai on vivien els propietaris —és a dir, la part residencial—, i la *pars rustica*, relacionada amb la producció agrícola: zona de premsat, emmagatzematge, fabricació i cocció de ceràmica, estables, etc. Com que eren dos espais diferenciats, hi ha una sèrie d'elements característics de cada un. La zona d'hàbitat o residencial és on es troben els mosaics o espais més luxuosos que servien per al benestar dels propietaris, i per descomptat no són presents a la zona de treball. En el cas d'*Aquae Calidae* (Caldes de Montbui), s'han identificat una sèrie de *villae* al voltant del nucli del municipi que, a més de la *pars urbana* —de la qual només s'ha conservat el conjunt de l'Antic Institut Manolo Hugué, el carrer d'Espartero i el carrer de Buenos Aires—, disposaven d'una *pars rustica* destinada, entre d'altres coses, a la producció d'àmfores.

S'ha donat tradicionalment per fet que Caldes de Montbui és *Aquae Calidae*, però fins ara no s'ha localitzat cap inscripció que permeti afirmar-ho amb rotunditat.

2.1. SANT MIQUEL DELS MARTRES

Sant Miquel dels Martres és una d'aquestes *villae* romanes que reben el nom per una ermita, en aquest cas situada al salt de les Bruixes. La *villa* es troba situada a l'antic camí de Caldes a Granollers, per sobre del sot d'en Basté, al sud-est del poblat ibèric del Turó Gros de Can Camp. Va ser excavada per Llogari Sala els anys 1956 i 1971, campanyes en què Sala va poder documentar algunes traces de paviments d'*opus signinum* i va recuperar material ceràmic. Aquest material ha fet possible datar l'origen de la *villa* a finals del segle II aC, tot i que no es pot afirmar amb certesa, a causa de la manca de material. El que sí que es pot confirmar és que la *villa* va perdurar fins a l'època tardoromana. També es va datar material del segle I aC, fet que fa suposar que anteriorment hi devia haver un hàbitat ibèric o, com a mínim, que hi havia uns lligams estrets entre el poblat iberoromà de la zona i la *villa* (J. Hernández, 2007, p. 22-23).

Aquest jaciment no es troba aïllat, té a prop altres restes com la del Sot d'en Basté i la Creu de Baduell; per aquest motiu l'arqueòloga Carme Miró (1984) creu que podrien pertànyer a una mateixa *villa*. Però, com hem exposat anteriorment, la manca d'informació fa que això no es pugui constatar.

Pel que fa a les restes localitzades, corresponen a forns i enderrocs d'àmfores, fet que fa pensar que aquest espai devia ser la *pars rustica* de la *villa*, la qual, sembla ser, estava destinada a la producció de vi. Al Museu Thermalia es conserva un bon conjunt de marques d'àmfores ja estudiades per Pascual (1977 i 1991) i alguns grafit (figura 24).

2.2. CAN CARERAC

Es tracta d'un jaciment situat al mas de Can Carerac que va excavar Llogari Sala (1973) i del

FIGURA 24. Pivot d'àmfora amb grafit en forma de W. Fotografia: Marta Tauleria.

FIGURA 25. Masia de Can Carerac. Fotografia: Xavier Font, 1989.

qual només es disposa d'alguns materials en els fons del Museu Thermalia.

La gran presència de restes d'àmfores —algunes, passades de cocció— apunta la possibilitat que hi hagués una terrisseria, la qual cosa fa que Revilla (1995a) inclogui la masia en el seu inventari. Malauradament no tenim gaire informació sobre el jaciment, tan sols hi apareix una possible marca local (?MCSAR) i segons Pascual només s'hi documentava la forma Dressel 2-4.

2.3. LA VALL

La *villa* de la Vall també és coneguda com a Can Viladevall, ja que aquest és el nom de les terres on va ser localitzada la vil·la, en el terme municipal de Santa Eulàlia de Ronçana. Es troba situada al desviament de la carretera de Granollers, prop de Santa Eulàlia de Ronçana, més al sud-est que la de Sant Miquel dels Martres. Els primers a estudiar el jaciment van ser Josep Estrada i Llogari Sala, als anys cinquanta, i Miró, l'any 1984, va continuar l'estudi amb l'excavació d'una zona de la *pars rustica*, la qual va permetre obtenir-ne la informació.

Des de temps antics, era conegut que en aquest indret hi havia restes d'època romana, ja que en les prospeccions realitzades en la zona es van lo-

calitzar certs elements que feren pensar en l'existència d'una vil·la romana. Posteriorment la pluja i altres accidents van posar al descobert la vora d'un *dolium* que semblava estar sencer, i, tot i que s'hi va posar vigilància, excavadors clandestins van entrar al jaciment; per això el 1984 s'hi va realitzar una intervenció d'urgència.

Miró (1984) va ser l'encarregada de realitzar aquesta intervenció de la *pars rustica*. Per poder-la dur a terme va dividir el jaciment en dos sectors, l'A i el B. El primer sector és on es va localitzar el *dolium* que es veia en superfície, i el seu objectiu era recuperar-lo. Presentava una forma oberta, semiesfèrica, de vora recta i aplanada, de secció quadrada, amb un broc. Aquest *dolium* no va poder donar més informació perquè havia estat buidat pels furtius, però cal destacar-hi la presència d'un paviment d'*opus signinum*, el qual devia formar part d'una mateixa estructura de la part industrial de la vil·la; tanmateix, com que està molt degradat, aquesta relació no es pot confirmar (Miró, 1984, p. 14).

Per sota d'aquest primer *dolium* va aparèixer l'únic estrat intacte de la cala, el qual donà força material d'època romana, i per sota d'aquest nivell es va localitzar la base d'un *dolium* anterior, recolzat directament sobre la roca mare. Aquesta primera cala va confirmar que la zona estava molt arrasada a causa del pas del temps, de la meteorologia i de la vegetació.

El sector B es va obrir al camp del costat. La primera cala es va dur a terme on els furtius havien posat al descobert dos nivells d'*opus signinum*, que van malmetre. La segona cala va consistir en l'ampliació de l'anterior per tal de delimitar el paviment esmentat. En aquest cas, va resultar que a gairebé tota la cala apareixia de seguida la roca mare, a excepció del costat sud, on hi havia una seqüència estratigràfica. En el sector B es localitzaven les restes d'un paviment en *opus signinum* que presentava una capa de refacció.

Es té clar que la Vall es dedicava al conreu de la vinya. Sembla ser que era un centre productor de vi, ja que les estructures trobades devien servir per emmagatzemar i transformar aquesta matèria: dipòsits, *dolium* per emmagatzemar, etc. (Miró, 1984, p. 34). La producció de vi devia ser principalment utilitzada per a l'exportació; segons les dades de què es disposa, aquesta devia ser la principal activitat econòmica de les *villae* de Caldes durant el segle I dC.

FIGURA 26. Masia de Can Viladevall. Fotografia: Marta Tauleria.

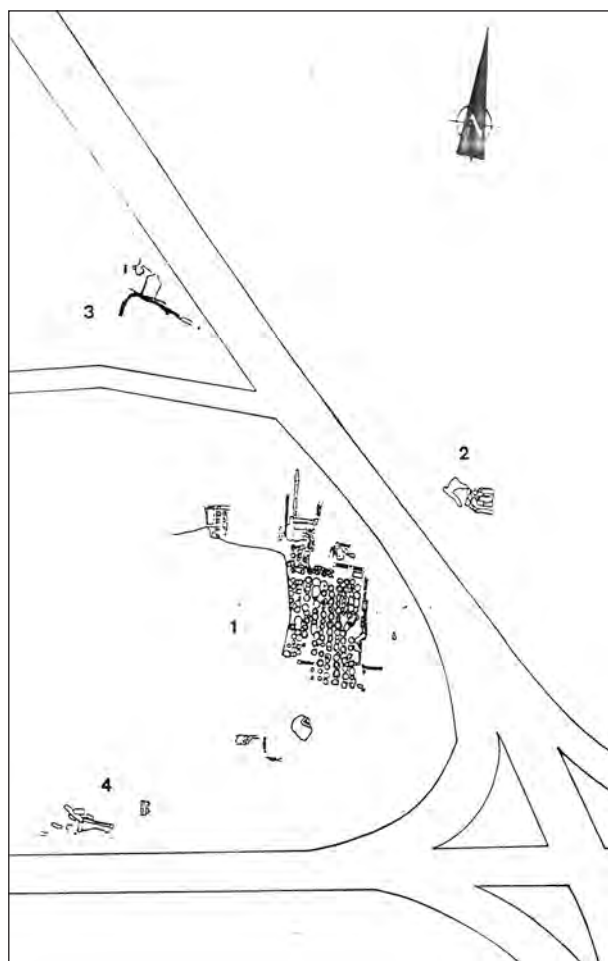

FIGURA 27. Planta general de les excavacions de Mas Manolo (Barrasetas i Monleón, 1994).

- 1) Camp de *dolia*; 2) forns d'àmfores;
3 i 4) estructures de la *pars rustica*.

La seva cronologia ens ve donada pel material ceràmic recuperat. El jaciment comença en època republicana; els diferents fragments de ceràmica campaniana en situen l'inici en aquesta època, però no es pot afinar més la datació perquè els fragments trobats són fragments sense forma i les primeres formes de ceràmica de terra sigil·lada itàlica són de la segona meitat del segle I aC. Quant a la cronologia del jaciment, alguns fragments de ceràmica campaniana assenyalen una fase tardorepublicana i, posteriorment, una segona fase que comença entre finals del segle I aC i finals del segle I dC i que acaba a inicis del segle II dC (Miró, 1984, p. 39-40).

Pel que fa als materials recuperats, són molt nombrosos, però majoritàriament són materials de tipus constructiu (*tegulae*, *imbrices*) i fragments de *dolia*. Un altre material abundant, però,

són les restes d'àmfores, de les quals destaquen les formes Pascual 1 i Dressel 2-4. En tot el conjunt només s'han documentat cinc marques: un III en una tègula, una cartel·la ben delimitada però sense el segell en una àmfora, dos segells TQ i NT en dos *dolia* i un tercer segell que no és llegible en un altre *dolium*.

2.4. MAS MANOLO

La *villa* de Mas Manolo està situada al costat de la rotonda de la sortida oriental del nucli urbà de Caldes, a la cruïlla de les carreteres Barcelona-Moià i Granollers-Sabadell. Rep aquest nom perquè es troba al voltant dels terrenys on l'escultor Manolo Hugué tenia la casa on va passar els últims anys de vida. Ens trobem davant la *villa* més ben coneguda.

El jaciment el van començar a estudiar Sala i Estrada, els quals van fer-hi prospeccions durant molts anys i van trobar-hi material arqueològic en superfície. L'any 1972, arran de la construcció del que avui en dia és la variant de Caldes, es va poder documentar de manera més precisa i s'hi van localitzar dos forns de petites dimensions. Però realment la intervenció no va acabar aquí; quan es va poder recopilar més informació va ser a principi dels anys noranta, quan es van expropiar els terrenys perquè s'hi havia de construir una nova variant, la qual no es va dur mai a terme.

Tot i això, sí que es va fer una excavació sistemàtica d'un conjunt d'estructures romanes situades en una extensió d'uns 4.000 m². L'excavació la van dur a terme Eulàlia Barrasetas i Anna Monleón l'octubre del 1992, i va permetre localitzar estructures constructives, un gran camp de *dolia* i sis forns en un estat de conservació molt bo; tant, que en un d'ells encara es pot contemplar part de la graella de cocció. Però aquests forns no estaven destinats a la cocció de ceràmica de transports com serien els *dolia* o les àmfores, sinó a material constructiu, a ceràmica comuna i a imitacions de les ceràmiques africanes. És per això que entre els materials ceràmics recuperats dominen les produccions locals: com hem esmentat, material constructiu, ceràmica comuna i imitacions de ceràmiques africanes, i també àmfores i *dolia*.

A l'inici dels treballs el jaciment mostrava unes restes arrasades pel conreu i partides per la construcció de la carretera, fet que va provocar la

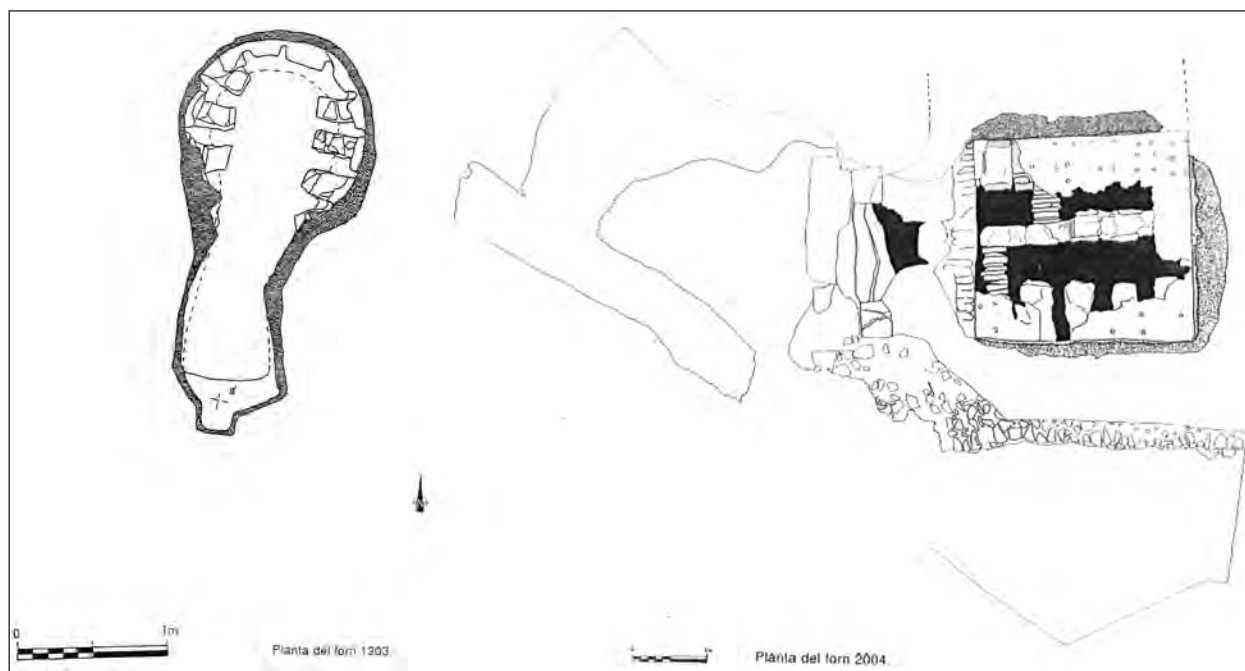

FIGURA 28. Planta dels forns de Mas Manolo (u. e. 1203 i u. e. 1204) (Barrasetas i Monleón, 1994).

desconnexió total i definitiva de les diverses estructures. El jaciment presentava una forta erosió a causa del conreu, i les vies de comunicació el dividien, com encara ara, en sectors separats. La llarga història de l'assentament ha provocat que a cada fase les noves estructures hagin afectat les anteriors.

En concret, el jaciment va estar ocupat al llarg de sis segles de manera ininterrompuda, del segle I al segle VI dC. Tot i patir diverses remodelacions, mai va perdre el caràcter industrial (Barrasetas i Monleón, 1994, p. 3). Als segles II i III cal destacar la forta explotació agrària destinada al comerç que devia tenir el Mas, ja que és el moment en què es documenten els magatzems de *dolia*, tot i que s'ha detectat que durant el segle I dC ja hi hagué una important activitat de producció d'àmfores.

Durant les excavacions es van definir quatre sectors. El primer englobava la part central del solar i és on les ocupacions successives han deixat més clara la seva superposició. És en aquest espai on s'han fet bona part de les troballes, de les quals destaquen restes de diversos forns, restes de dipòsits i un magatzem de *dolia*. El segon sector està separat per la carretera B-143 i l'element principal és un forn de planta quadrada i el seu entorn. El tercer sector està separat de la part central per un antic camí. És en aquest espai on es

troba una canalització i els dos forns petits que havia localitzat Llogari Sala en un moment primerenc, els quals són posteriors a aquesta canalització. El quart sector està separat per un espai sense estructures arqueològiques, el qual es troba afectat per l'obertura del carrer de Montserrat. En aquest espai cal destacar les troballes de dipòsits d'*opus signinum* i unes inhumacions sense aixovar, realitzades un cop el jaciment ja estava abandonat.

S'han detectat sis fases successives d'ocupació durant aquests sis segles. En la primera fase trobem les restes agrupades en una zona reduïda del primer sector, la qual està composta per tres forns excavats a les argiles naturals i amb estats de conservació diferents. S'ha pogut definir que produïen vaixel·la de taula i cuina i que un d'ells servia per a la producció d'objectes de terrissa de petit format al llarg del segle I dC. En les proximitats d'un dels forns s'ha localitzat un abocament de toves d'argila procedents d'una estructura de combustió; la seva proximitat al forn fa pensar que eren els rebutjos de cocció. Cal destacar la gran quantitat de restes d'àmfores Pascual 1 i Dressel 2-4 amb defectes de cocció, fet que fa pensar en la possible existència d'un forn destinat a produir-ne, que, però, no ha estat localitzat.

Durant la segona fase, a finals del segle I, hi ha canvis en la distribució de l'espai; el nucli central

FIGURA 29. Vista de la *villa* romana de Mas Manolo. Fotografia: Eulàlia Barrasetas i Anna Monleón.

ara és un extens magatzem de *dolia*, fet que anul·la els antics forns. La construcció d'aquest magatzem demostra la important producció agrària que hi havia, i que dura fins a la fase següent. Per la gran capacitat d'emmagatzematge comptabilitzada s'ha constatat que hi havia un excedent destinat al comerç, tot i que no se'n pot quantificar la capacitat total perquè hi ha una part del camp de *dolia* que queda fora del jaciment. Sí que s'han comptabilitzat 125 forats excavats i utilitzats per posar-hi *dolia*, tot i que només s'han trobat les restes d'una gerra *in situ*. També es va localitzar una dependència annexa que comptava amb tres cavitats per a *dolia* (Barrasetas i Monleón, 1994, p. 27).

En la tercera fase, durant el segle II, es va remodelar el mur est del magatzem. Aquest fet va provocar una reubicació dels *dolia*, cosa que en va malmetre alguns. Durant aquesta fase també es van localitzar tres basaments de columnes i l'enderroc de la teulada, situat als fusos de la columna. Aquest fet apunta que almenys una part del magatzem era coberta, tot i que sembla difícil que ho fos en la totalitat, ja que no s'han trobat més basaments de columnes. En aquest cas s'han documentat 90 forats, però, com en casos anteriors, no se'n pot comptabilitzar la totalitat perquè no es té el tancament de la part oest. En aquest moment, en el segon sector s'hi troba un forn de planta qua-

drada i de doble nau que conserva la cambra de foc, part de la graella. No se sap si hi havia altres forns perquè no es va obrir tota la zona. El forn localitzat devia produir material constructiu i vaixel·la de taula i cuina, de la qual destaquen les imitacions de produccions africanes. El seu desús fou degut possiblement a un esfondrament (Barrasetas i Monleón, 1994, p. 28-31).

En la quarta fase trobem la colmatació del darrer magatzem de *dolia*, datada a finals del segle III - inicis del segle IV. És el moment en què es troben restes d'enderroc de la teulada en zones puntuals. Aquesta fase només és representada en el primer sector i està composta per diversos murs dispersos i zones de paviment realitzat amb calç o bé configurat per un sòl de circulació. La poca informació que se'n té fa que no s'hi pugui definir cap activitat concreta, tot i que sembla que era de caràcter industrial (Barrasetas i Monleón, 1994, p. 32).

La cinquena fase correspondria al segle IV i els elements definidors són els tres dipòsits pavimentats amb *opus signinum*, els quals no han pogut ser excavats en la totalitat. El que està situat més al sud es troba tallat per un antic retall i per l'obertura del carrer de Montserrat; tot i això, conserva la mitja canya i l'arrebossat. Cal destacar que entre el mur i l'arrebossat s'ha localitzat una capa cendrosa, la qual devia servir per absorbir la humitat. A prop d'aquest dipòsit hi ha la

canalització, que també està tallada pel carrer. Un altre dels dipòsits devia ser a la part central, al primer sector, en un punt on la superposició de les fases queda evidenciada. En aquest cas es veu com hi ha capes sobreposades de paviment, possiblement per evitar filtracions. El tercer dipòsit és el més ben conservat, amb 1 m d'alçada de les parets, però no ha pogut ser excavat totalment perquè està repartit entre la zona expropiada i terrenys aliens a aquesta; tot i això s'ha vist que conserva part de l'arrebossat tant a l'interior com a l'exterior. A prop d'aquesta zona hi ha una canalització que molt possiblement connectava amb l'esmentada anteriorment (Barrasetas i Monleón, 1994, p. 34).

De la sisena i última fase d'ocupació trobem quatre estructures singulars de combustió, tres retalls de forma vagament arrodonida que possiblement servien com a fosses d'extracció d'argiles, ja que en dos d'aquests retalls tallen argiles estèrils i el tercer retall fou realitzat sobre l'antic camp de *dolia*. Potser, pel fet de no haver-hi trobat argiles aptes per a la terrisseria fou abandonada l'extracció a escassa fondària sense haver arribat al nivell estèril. Aquests retalls van ser amortitzats farcint-los de deixalles. En el tercer sector, en aquesta fase hi ha dos moments d'ocupació; el primer compta amb una canalització de poca profunditat, la qual estaria datada al segle v. Un metre per sobre d'aquestes restes es van localitzar dos forns de reduïdes dimensions retallats a les argiles i molt mal conservats, els quals correspondrien als localitzats per Llogari Sala als anys setanta. Un dels revestiments dels forns estava compost per ceràmica grollera, la qual podria ser l'indici de produccions tardanes datades a partir del segle vi. En aquesta zona també es van trobar un total de sis inhumacions. No és estrany trobar cossos enterrats als afores de la població, en espais que no eren útils per al conreu (Barrasetas i Monleón, 1994, p. 35-37).

De les restes que es van recuperar, s'han identificat un total de 33 segells localitzats en els pivots petits i mitjans d'àmfores tarraconenses Pascual 1. Se sap, gràcies a l'estudi de la pasta, que la producció d'aquestes àmfores era local, tot i que no s'ha trobat el forn que les devia produir.

Aquest jaciment és on més diversitat de segells amfòrics s'ha documentat. El que hi predomina és el segell que té les inicials PTE, el qual es troba en diferents formats, com per exemple P.T.E.

Però no és l'únic que es repeteix, també ho fa la marca CORIN, que s'ha trobat en una cartel·la circular. Els altres segells localitzats en aquest jaciment són: TAV, FAV, CIRC, G C ..., G Q ..., M' CN i dos d'il·legibles, tot i tenir molt definit l'espai on anava el segell.

2.5. ANTIC INSTITUT MANOLO HUGUÉ: UNA VILLA SUBURBANA?

La *villa* de l'Antic Institut Manolo Hugué no té un nom propi que la defineixi com a tal, ja que agrupa diverses excavacions independents dutes a terme al llarg dels anys. En concret, les que es van dur a terme al carrer de Buenos Aires (Antic Institut Manolo Hugué), al carrer d'Espartero (actual carrer de George Lawrence Davis) i al carrer de Balmes.²

Qui va començar l'estudi va ser Llogari Sala, el 1958, el qual va dur a terme l'excavació del carrer de Buenos Aires, número 18. Un any més tard, el 1959, va excavar la cruïlla del carrer de Balmes amb l'antic camí de Granollers i la cruïlla del carrer d'Espartero amb Torres i Sayol. El 1987, Carme Miró va continuar l'estudi d'aquesta zona, ja que hi va dur a terme l'excavació d'urgència d'un solar delimitat pels carrers de Buenos Aires i de Santa Eulàlia. Les restes arqueològi-

2. Potser seria bo donar a tot el conjunt un sol nom, com Vil·la del Carrer de Buenos Aires, ja que és on es troba l'únic mosaic del jaciment.

FIGURA 30. Pivot d'àmfora localitzat a Mas Manolo amb el segell CORIN. Fotografia: Marta Tauleria.

ques es van poder associar a les troballes anteriors de Llogari Sala. L'última excavació va ser duta a terme per Joaquim Folch, Anna Monleón i Oriol Saula el 1990, al carrer de Buenos Aires, 14, delimitat pels carrers de Sant Damià i de Santa Eulàlia, espai que correspon a l'Antic Institut Manolo Hugué.

Llogari Sala va excavar el carrer de Buenos Aires a causa de la realització d'unes obres per fer-hi una xarxa de canalització. Va ser en aquest moment quan va localitzar dues habitacions d'un habitatge romà pavimentades amb mosaic. L'any següent, quan va excavar el carrer de Balmes, va documentar un forn d'àmfores i un enderroc al carrer d'Espartero, on va localitzar àmfores Dressel 2-4 i Pascual 1. Sembla ser que, dels dos espais on es va intervenir, l'únic on es van trobar segells va ser el del carrer de Balmes. El problema és que d'aquelles excavacions no s'han conservat les memòries i només hi ha publicacions locals i el material que s'ha guardat al fons del museu, majoritàriament ceràmic. De l'excavació duta a terme el 1958 només s'han conservat els mosaics; avui dia el més important està exposat al Museu Thermalia, de Caldes de Montbui.

D'altra banda, arran d'un permís d'obres, Carme Miró va dur a terme l'estudi del solar. L'excavació va durar dos mesos, de setembre a octubre, i es van poder documentar tres àmbits de la casa romana que es trobaven sense pavimentació, tot i que hi havia restes d'*opus signinum* davant d'on Llogari Sala havia trobat els mosaics del carrer de Buenos Aires. Així doncs, les dues intervencions, la de Miró i la de Llogari Sala, es poden associar a un sol habitatge. A part, Carme Miró va localitzar diferents murs d'*opus caementicium* —excepcional al Vallès—; tot i això, l'espai estava arrasat, a causa de les successives construccions al solar.

El material constructiu localitzat durant la intervenció consisteix bàsicament en tègules i ímbrexes, possiblement de la coberta caiguda. Cal destacar que les tègules presentaven digitacions que mai s'havien constatat a Caldes. Les restes amfòriques amb estampilles, en un primer moment Pascual 1 i posteriorment també Dressel 2-4, sortien probablement de les terrisseries dels carrers d'Espartero i de Balmes. De les restes trobades destaquen quatre pivots amb el segell MCN, el qual sembla que era propi del carrer de Balmes. L'espai del carrer de Buenos Aires ha es-

tat identificat com la *pars urbana* de la *villa*, ja que hi ha absència de *dolia* i utilització de mosaics com a pavimentació; en canvi, els carrers d'Espartero i de Balmes serien la *pars rustica*.

Continuant amb les excavacions, el 1990 va ser quan es va dur a terme l'última intervenció en aquesta zona, la qual va tenir una duració de tres mesos, de setembre a novembre. En aquest moment es va excavar el que equival al pati i al vestíbul de l'actual centre cívic, és a dir, l'Antic Institut Manolo Hugué, al carrer de Buenos Aires, 14.

En aquesta darrera excavació es van establir sis àmbits diferenciats, tot i que tenen en comú que a tots es troba un primer nivell amb material romà localitzat sota el nivell superficial modern. Aquest nivell seria el darrer conservat i es trobaria en un moment on ja no funcionaria cap estructura ni àmbit.

Les restes que es van documentar corresponien a un porxo de grans basaments d'obra i un pati, que es trobaven en una terrassa inferior respecte dels mosaics del carrer de Buenos Aires. Aquest gran porxo va ser substituït per un segon porxo més modest, de columnes bastides amb fragments de maó i *tegulae*, i va acollir un conjunt de *dolia*, dels quals resten sols els alvèols. En època tardana, el pati va ser envaït progressivament per un conjunt de cambres. Gràcies a aquesta última intervenció s'ha pogut realitzar una periodització del jaciment i se n'han definit sis fases:

— Fase 0: època republicana. D'aquest moment no s'ha localitzat cap estructura, només restes ceràmiques que també apareixen en altres punts del municipi.

— Fase I: època altimperial. A aquesta fase pertanyen les estructures més antigues del jaciment. En concret, cal destacar l'empremta d'un *dolium*, un retall molt erosionat que devia tenir la mateixa funció i la recuperació d'una tapa de *dolium* en la colmatació de dos retalls que fan pensar en un magatzem de *dolia*. D'aquesta fase es documenten els basaments de columna, cosa que porta a pensar en un segon pis i que deixa clar que devia ser un edifici de grans dimensions.

— Fase II: ens trobem davant d'un canvi en la tècnica constructiva. Pel que fa al pati, en aquesta fase incorpora la funció d'espai de treball. També trobem l'escala esmentada anteriorment, la qual devia donar accés al nivell superior. A més, cal destacar la documentació d'un paviment conser-

vat de manera residual, que presenta materials que van des del segle II fins a finals del segle IV. Aquest sòl no té cap estructura associada que doni indicis de la seva funció, però sembla ser que actuava com a superfície del pati o d'algun àmbit perdut. El funcionament d'aquesta fase hauria de ser anterior al segle IV, ja que en aquest segle és quan es colmaten els paviments i l'escala.

— Fase III: d'aquesta fase documentem un nivell de destrucció del paviment de l'àmbit A a mitjans del segle V i inicis del segle VI, una destrucció que és contemporània de la del paviment de l'àmbit B.

— Fase IV: en aquest moment trobem que les estructures del pati no són visibles, és a dir que segurament el pati va deixar de tenir la seva funció inicial. L'espai canvia, ja que en aquesta fase és quan es construeixen els àmbits D i E.

— Fase V: última fase constatada. No en tenim estructures conservades, però sí que tenim un estrat que cobreix la major part de les estructures, el qual defineix el nivell d'abandó. Fase datada a la segona meitat del segle V - inicis del segle VI (Folch *et al.*, 1990, p. 76-86).

En definitiva, aquesta vil·la compta amb construccions de caràcter monumental que són afectades per les edificacions modernes i no es poden estudiar en la totalitat; per això, dels sis àmbits oberts, només un ha pogut ser delimitat totalment. Encara amb els àmbits, només s'ha trobat el nivell de fonamentació de manera clara en el D i l'E. També destaca l'absència d'enderrocs o nivells de destrucció, a excepció dels àmbits A i B, fet que podria ser degut a la reutilització del material per a la construcció de noves estructures. Això ha facilitat molt definir la periodització de les fases.

Pel que fa al material recuperat, es troba en mal estat de conservació, fragmentat i barrejat; és a dir, materials de diferents cronologies es troben en un mateix estrat, cosa que dona una datació molt àmplia. En relació amb les marques amfòriques, se n'han recuperat un total de 33 en molt bon estat de conservació. D'aquestes, 32 són segells amfòrics; en total tenim 11 segells diferents: 5 CIR, TAV, 17 PTE, PT, I-I, FAV, CIRC, GC, MCN, GQ, TP. Molt probablement van ser marcats al carrer de Balmes, a la possible *pars rustica* d'aquesta vil·la, tot i que manca documentació. Cal aclarir que bona part de les restes d'àmfores es troben en estrats moderns; per tant, són resi-

duals, i per aquesta raó no es disposa de datacions ni d'una contextualització apropiada.

3. CONCLUSIONS

Al llarg d'aquestes pàgines s'ha pogut constatar el coneixement desigual sobre les terrisseries productores d'àmfores a la rodalia de Caldes de Montbui (possible *Aquae Calidae*). Moltes de les excavacions són antigues i han deixat un registre documental escàs, i tan sols han deixat peces conservades al Museu Thermalia, per la qual cosa resulta complicat tenir dades concloents. Això sí, al voltant de la zona termal de Caldes es va constituir una important producció vinària i una indústria terrissera per distribuir els famosos vins de *Lauro*, territori al qual pertany el municipi d'*Aquae Calidae*. S'han presentat un total de cinc terrisseries productores d'aquests envasos (Sant Miquel de Martres, Can Carerac, la Vall,³ Mas Manolo i l'Antic Institut Manolo Hugué), a les qual s'haurien d'afegir dues terrisseries més properes a Santa Eulàlia de Ronçana (Can Vendrell i Can Cabot) (figura 23). Sens dubte, una gran concentració de terrisseries de l'interior sense paral·lels a la Tarraconense, en una zona allunyada de la costa per on es devien distribuir els seus productes.

En total, s'han pogut recuperar un total de 86 marques amfòriques, la majoria en molt bon estat de conservació, fet que en facilita la lectura. D'aquestes marques, una és una cartel·la en blanc, tretze són marques fetes a l'àmfora i que formen lletres (N, P, Y, etc.) però que no estan dins de cap cartel·la i 72 són segells amfòrics, dels quals dos són il·legibles. D'aquest conjunt recuperat en les diverses terrisseries de Caldes es poden distingir un mínim de 26 segells diferents: 21 PTE, 5 CIR, 7 MCN, 2 GQ..., 10 SLL, TAV, I-I, III, CIRC, FAV, GC..., TP, TQ, NT, CMC/ANT, LDC, P, LI (LLQ), I (P), PT (PE), QE (QTE), DM, LIS (LLQ), L (LQ), PTE//DV, LO. Alguns, com PTE, no sempre es troben en la mateixa forma, ja que en alguns casos els caràcters estan separats per punts (P·T·E) i en d'altres estan junts.

Un percentatge molt alt d'aquestes estampilles es localitza en pivots d'àmfores Pascual 1 i

3. Malgrat que no hi ha proves conclusives que es produïssin àmfores en aquesta terrisseria.

FIGURA 31. Fragment d'un pivot d'àmfora de pasta vermellosa i desgreixant de quars.
Fotografia: Marta Tauleria.

Dressel 2-4, tot i que també cal destacar la presència de dues vores amb segells, tres fragments informes de *dolia*, un fragment de tègula i dos fragments de paret propers al pivot d'una àmfora, on ha quedat la marca de l'estampilla PTE. La majoria d'aquests fragments tenen un color vermellós, amb un desgreixant vistós de mica i quars. Tot i que la producció local sembla que hi predomina, hi ha certs fragments que tenen una pasta que no és local.

Aquest estudi és avui incomplet, ja que la majoria dels jaciments on s'han localitzat aquestes àmfores no han estat excavats totalment i, per tant, falta informació sòlida. També cal destacar la pèrdua d'algunes memòries arqueològiques i el fet que 28 de les 86 marques estan descontextualitzades. En conjunt, falta molta informació per poder dur un estudi acurat sobre les terrisseries de Caldes de Montbui, però si més no aquest és un primer intent.